

บทที่ ๒

ศาสนาที่ตายแล้ว

ศาสนาที่ตายแล้ว หมายถึงศาสนาที่ไม่มีผู้นับถือแล้ว
ยังเหลืออยู่แต่ซากสิ่งก่อสร้าง หรือกิจกรรม ปฏิมากรรม
พอให้ดูบั่นได้

ศาสนาที่เหมือนมนุษย์เรา มีเกิดได้ ตายได้ แต่
ศาสนาที่ตายไปแล้ว ไม่จำเป็นต้องหมายความว่า เป็นศาสนา
เก่าแก่กว่าศาสนาที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันเสมอไป บาง
ศาสนาหรือหลายศาสนาที่ตายไปแล้ว เป็นศาสนาเก่าแก่ก็
จริง แต่บางศาสนา เช่น ศาสนามนัถ์ (Manichaeism) เกิด

ประมาณ ค.ศ. ๒๕๒ มีผู้สันนิษฐานว่าได้นำหลักจากศาสนา
ของชาวบาบิโลนโบราณ ศาสนาพุทธ และศาสนาคริสต์
ไปรวมกันตั้งเป็นอีกศาสนาหนึ่ง ซึ่งจะกล่าวเมื่อลงลำดับแห่ง
ศาสนานี้ ที่นำมากล่าวในที่นี้ เพื่อแสดงว่าศาสนาที่กล่าว
เกิดในศตวรรษที่ ๓ และอยู่มาได้ถึงศตวรรษที่ ๑๐ คือมี
อายุประมาณ ๗๐๐ ปี ก็ตาย

ในหนังสือศาสนาเปรียบเทียบที่พิมพ์ออกไปแล้วก็ได้
ในหนังสือประวัติศาสดาศาสดาเล่มนี้ก็ได้ ผู้เขียนกล่าวถึง
ศาสนาที่ตายไปแล้วเพียง ๑๒ ศาสนา โดยแบ่งกล่าวเป็นทวิ
ไป ทั้งเป็นการอนุโลมตามจำนวนและรายชื่อ ซึ่ง ดร.
โรเบิร์ต ฮูม เสนอไว้ ส่วนรายละเอียดของแต่ละศาสนาได้
ค้นจากหนังสืออื่น เพราะ ดร. ฮูม มิได้กล่าวรายละเอียด
อะไรไว้เลย ข้อหนึ่งที่อาจจะเกิดขึ้น ก็คือยังมีศาสนาที่ตาย
ไปแล้วอีกมากที่มีได้กล่าวไว้ ผู้เขียนเคยสนทนากับศาสตราจารย์
มหาวิทยาลัยโตเกียวของญี่ปุ่น ซึ่งเดินทางมาชักชวน
ให้ตั้งสมาคมแห่งชาติ ว่าด้วยประวัติศาสดาขึ้นใน
ประเทศไทย โดยได้เล่าให้เขาฟังว่า ศาสนาที่ตายไปแล้ว

ที่นับว่าชนทำเนียบอยู่ในตำราของชาวยุโรปและอเมริกา ก็มีประมาณ ๑๒ ศาสนา ตามรายทวี่ที่เขาค้นพบได้ ท่านศาสตราจารย์ผู้นั้น มีความเห็นว่าในเอเชียเรายังมีอีกหลายศาสนาที่มิได้ชนทำเนียบในรายนามศาสนาที่ตายไปแล้ว แต่ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่าศาสนาที่มิได้รับการระบุนามเหล่านั้นมิได้มีผู้ใดค้นคว้าไว้ จนเป็นที่รับรองของโลกเป็นทางการ เราจึงต้องยอมรับในชั้นนี้ไว้ก่อนว่า ยังมีอะไรที่ลึกลับ หรือที่มนุษย์คนใดไม่ทอถึงอีกมาก กาลเวลาต้องไปเมื่อมีใครค้นคว้ามามากขึ้น โลกก็อาจได้รับความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้ลงสอบสวนดูในรายงานการประชุมสภาประวัติศาสตร์ศาสนาระหว่างชาติ ซึ่งเปิดประชุมครั้งที่ ๙ ณ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ (ค.ศ. ๑๙๕๙) มีผู้เสนอเอกสารเรื่องศาสนาโบราณที่ดับสูญไปแล้ว ที่นับว่าแปลกออกไปจาก ๑๒ ศาสนา ที่จะกล่าวในหนังสือนี้ ก็คือ M. Falk ชาวฝรั่งเศส เสนอเรื่อง ศาสนาของพวกทาสัย คือชาวพื้นเมืองเดิมของอินเดีย

ก่อนหน้าที่ชนชาติอารยันจะยกเข้ามา เรืองนัถาเราจะนำไปพิจารณาประกอบกับหลักฐานที่ขุดค้นพบ ณ เมือง โมเฮนโจดาโร และ ฮารัปปะ ก็นับว่าน่าสนใจอยู่ไม่น้อย นอกจากนั้น ก็ได้มีผู้ใดกล่าวถึงศาสนาที่มีชื่อเป็นพิเศษออกไป ซึ่งมีแต่หลักฐานที่ด้อยอยู่ ซึ่งพ้องกันในงานศาสนา หรือบางกลุ่ม รวมทั้งศาสนาที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว โดยมาก

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงศาสนาที่ตายไปแล้ว ตามลำดับตัวอักษรของทวีปต่าง ๆ ในโลก ซึ่งจะเริ่มจาก ยุโรป ไปหา อเมริกา แอฟริกา และจบลงด้วยทวีปเอเชีย

๑. ศาสนาที่ตายแล้ว ในทวีปยุโรป

ได้กล่าวไว้แล้วว่า ศาสนาที่ตายแล้วของยุโรป มีอยู่ ๔ ศาสนา ไม่มีชื่อศาสนาโดยเฉพาะ หากเรียกชื่อตามเชื้อชาติของคน คือ ศาสนาของพวกกรีกโบราณ, ศาสนาของพวกคิวดันโบราณ, ศาสนาของพวกโรมันโบราณ, และ ศาสนาของพวกสแกนดิเนเวียโบราณ

(๑) ศาสนาของพวกกรีกโบราณ

ศาสนาของพวกกรีกโบราณ เป็นศาสนาประเภทพหุเทวนิยม คือ ที่นับถือเทวดามากองค์ โดยนำลักษณะต่าง ๆ ของมนุษย์ไปได้ให้เทพเจ้า ศาสนาประเภทนี้ เรียกในภาษาอังกฤษว่า Anthropolatry หรือ Polytheism ชาวกรีกในสมัยนั้นบูชาเทพบุตร และเทพธิดา ซึ่งมีรูปร่างและลักษณะอย่างเดียวกับมนุษย์ ระยะเวลาที่ศาสนาของกรีกโบราณเกิดขึ้น เจริญขึ้น และเสื่อมไปนั้น มีประมาณกว่า ๒ พันปี

ศาสนานี้ไม่มีคัมภีร์ศาสนา แต่ได้มีบทกวีของโฮเมอร์ และเฮซิอดอส ซึ่งมีลักษณะคล้ายจะเป็นคัมภีร์ศาสนา เกิดขึ้นในสมัยหลัง คือเมื่อศาสนานี้เจริญจนจะถึงขีดสุดแล้ว

เทพเจ้าผู้เป็นประมุขแห่งเทพทั้งหลาย ในศาสนาของพวกกรีกโบราณ คือ ซีอุส (Zeus) ผู้ประทับนั่งเหนือยอดเขาโอลิมปัส, เทพซีอุส มีใช้พระเจ้าผู้สร้างโลก แต่เป็นบิดาของเทพและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นเทพเจ้าแห่งเมฆคราครุณา ถ้าจะเทียบกับศาสนาของพวกโรมัน เทพซีอุส ก็

เท่ากับพระพฤหัสบดี หรือ Jupiter เหตุที่การนับถือ พระ
 พฤหัสบดีไปเป็นศูนย์กลางแห่งศาสนาของกรีกโบราณ ก็
 เพราะชนชาติกรีกมีพื้นเป็นคนเชื่อด่ายอารยัน คือคนเชื้อชาติ
 อารยันนั้น อพยพไปทางยุโรปก็มี ไปทางอินเดียก็มี เรา
 ได้พบว่าภาษา บาดิ และสันสกฤต ของอินเดียมี น้ราก
 คำที่ตรงกับกรีกหลายคำ พอที่จะใช้ตอบสวนกันได้

เทพเจ้าที่ประจำอยู่ ณ ภูเขาโอลิมปัสนั้น มีชาย ๖
 หญิง ๖ และยังมีเทพอื่น ๆ อีกมากมาย รวมทั้งเทพเจ้า
 ประจำความตาย ผู้จับบัญชีความดีความชั่วของมนุษย์ไว้
 แล้วจัดสรรให้ไปสู่สวรรค์หรือนรกตามกรรมของคน

ขอยกตัวอย่างชื่อของเทพเจ้าชายหญิง ณ ภูเขา
 โอลิมปัส เพียงบางองค์มากด่าวพอให้เห็นเค้าคือ นอกจาก
 ซิวสผู้เป็นใหญ่แล้ว ก็มี เฮรา (Hera) ผู้เป็นแม่เหล็กของซิวส,
 โพเซดอน เทพเจ้าแห่งทะเล, อปอลโล เทพเจ้าแห่งดวง
 อาทิตย์, อารเตส เทพเจ้าแห่งสงคราม, เฮฟเลตัส เทพเจ้า
 แห่งการช่างโลหะ, เฮอเมส เทพเจ้าแห่งการประดิษฐ์

และ อโฟรไดท์ เทพเจ้าแห่งความงาม เทียบด้วยฉันทน์ ใน คำสอนของพวกโรมัน เป็นต้น มีผู้กล่าวว่าเทพเจ้าตลอดจน อัมบรุษที่เป็นเทพเจ้า, ผี, พญามาร และอื่น ๆ ในศาสนา กรีกโบราณนั้นมีจำนวนอยู่ประมาณ ๓ หมื่น หรือได้เดียวกัน

โดยปกติการเอาใจเทพเจ้าให้ชอบนั้น มีการสวดอ่อน วอนและการเซ่นสรวงด้วยเครื่องบูชา เช่น ขนม, เมื่อดึกพืช, ผลไม้แรกเกิด วางไว้บนแท่นบูชา แล้วเผา เครื่องดื่มที่ ตั้งเวย ก็มีเหล้าองุ่น นมสด และน้ำผึ้ง แต่การเซ่นสรวง ด้วยสัตว์ที่ฆ่าก็มีเหมือนกัน เมื่อฆ่าแล้วใช้วิธีเผาไฟ และ ต้องเลือกสัตว์ที่ไม่มีตำหนิ คล้ายกับที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ โอลด์ เทสต์เมนต์ ของคริสต์ศาสนา และ คำทำนายวิ แต่ ที่ต่างออกไปก็มี คือ เทพเจ้าแต่ละองค์ชอบสัตว์ต่าง ๆ กัน เช่น ม้า สำหรับเทพเจ้าแห่งทะเล, หมู สำหรับเทพธิดา แห่งเกษตรกรรม, สุนัข สำหรับเทพธิดาเฮเกต ผู้มีอำนาจ ในดินฟ้าและทะเล, แพะ สำหรับเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ เป็นต้น

ขอส่วนแห่งศาสนาของกรีกโบราณ เริ่มต้นแต่เมื่อ
ปรัชญา คือ การค้นหาความจริง และความรู้ รุ่งเรือง,
ศาสนาที่ค่อยๆ หลบจากเมืองหลวงไปอยู่ในชนบท และเมื่อ
จักรพรรดิจัดตั้งขึ้น ได้ตั้งเปิดโรงเรียนปรัชญาทั้งหมดในกรุง
เอเธนส์ เมื่อ ค.ศ. ๕๒๘ ศาสนาและจริยวัตรเป็นทางราชการ
ของกรีก ก็เป็นอันชื่อว่าเลิกตั้งแต่นั้นมา

(๒) ศาสนาของพวกคิวดันโบราณ

ปัญหาที่ยากที่เผชิญหน้าในการแบ่งแยกศาสนาของ
พวกคิวดันโบราณ ออกจากศาสนาของพวกดักแทนดิเนเวียน
โบราณนั้น เนื่องมาจากการแยกกล่าวถึงศาสนาทั้ง ๒ นี้ คือ
ถ้ารวมกันว่าเป็นศาสนาเดียวกันก็จะไม่มีปัญหาอะไร

เท่าที่ได้ตอบไปแล้ว มีคำราหยาเล่มกล่าวถึงศาสนา
ของพวกคิวดันโบราณ รวมไว้กับของพวกดักแทนดิเนเวียน
โบราณ แต่บางเล่มเช่นของดร. ฮูม แยกเป็นคนละศาสนา
และมีได้ให้รายละเอียดอะไรได้เลย

ศาสตราจารย์ ชาลส์ เฮด. บราเดน กล่าวว่าศาสนาโบราณของยุโรป นอกจากของกรีก และโรมันแล้ว น่าจะแบ่งได้อีก ๓ ศาสนา คือ ศาสนาเซลติก ได้แก่ศาสนาของพวกไอริช, ของพวกบริตันโบราณ และพวกคอต (Gauls); ศาสนาคิวตันนิค ได้แก่ศาสนาของพวก แองโกล-แซกซัน, เยอรมัน, คัทซ์, ฮอลเดรียน และ พวกสแกนดิเนเวีย; ศาสนาสลาวิก ได้แก่ศาสนาของพวกวิคเซียนที่อยู่ในเขตยุโรป, พวกโปแลนด์, และบางประเทศในยุโรปภาคตะวันออกเฉียงใต้

บราเดนให้เหตุผลต่อไปว่า ศาสนาเหล่านี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกันอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. ไม่มีคัมภีร์ศาสนา หรือข้อเขียนอะไรเหลือไว้เลย นอกจากนิยาย, บทเพลงและประเพณี ทั้งไม่มีอนุสาวรีย์ใด ๆ ทางศาสนาที่สร้างขึ้นก่อนสมัยชัยชนะของพวกโรมันเหลืออยู่เลย

๒. พิธีกรรมทางศาสนาง่าย ๆ หาตกหรือโบสถ์ได้ยาก ศูนย์กลางของศาสนาก็อยู่ตามป่าหรือยอดเขา

๓. เทพเจ้าที่เคารพบูชา ก็เป็นเทพเจ้าแห่งธรรมชาติ
โดยมาก

๔. มีการฆ่าสัตว์ และฆ่ามนุษย์ เช่นสัตว์เทพเจ้า
คล้าย ๆ กัน

เป็นอันว่าตามมติของบราเคน คำสอนของพวกเขา
โบราณ กับพวกด็กแทนดิเนเวียนโบราณนั้น เป็นอย่างเดียวกัน
อย่างไรก็ตามเราน่าจะได้สำรวจดูความหมายของคำว่า
“พวกด็กตัน” ก่อนว่าได้แก่ชนเผ่าไหน

ถ้าวตามหลักภาษา ชนชาติด็กตัน คือ ชนเชื้อสาย
ยุโรปที่พูดภาษาด็กตัน อันได้แก่ อังกฤษ, เยอรมัน, เฟลมิช,
พวกด็กแทนดิเนเวียน และพวกดักซ์ เป็นต้น

ส่วนพวกด็กแทนดิเนเวียน เป็นพวกที่อยู่ทางแหลม
ด็กแทนดิเนเวียในยุโรป ภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ระหว่าง
มหาสมุทรอาร์กติก, ทะเลเหนือ, และทะเลบอลติก ประกอบ
ด้วยประเทศนอร์เวย์และสวีเดน แต่ชนเชื้อชาติด็กแทนดิเนเวีย
นั้น รวมทั้งประชาชนชาวเดนมาร์ก และไอซ์แลนด์ด้วย

เมื่อกล่าวโดยหลักภูมิศาสตร์ ชนชาติตะวันตกพวกอื่น
ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในยุโรปภาคกลาง ก่อนไปทางเหนือ ส่วน
ชนชาติตะวันตกที่เป็นพวกดแทนดิเนเวียน ตั้งอยู่ในยุโรปภาค
เหนือสุด

กล่าวโดยประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนจากศาสนาโบ-
ราณมาสู่ศาสนาคริสต์ พวกที่ตั้งอยู่ในยุโรปภาคกลางเปลี่ยน
ก่อนหลายร้อยปี ส่วนพวกดแทนดิเนเวียนเปลี่ยนศาสนาเมื่อ
ประมาณศตวรรษที่ ๑๑ แห่งคริสต์ศักราช

จ. แอด. เบอร์รี ผู้เขียนเรื่องศาสนาของโลก ใน
หนังสือชุด ของ Barnes & Noble ซึ่งแพร่หลายมากในตลาด
หนังสือของโลก ไม่กล้ากล่าวว่า ศาสนาของพวกตะวันตก
โบราณ กับพวกดแทนดิเนเวียนโบราณ เป็นศาสนาเดียวกัน
กัน แต่กล่าวว่า เป็นศาสนาประเภท วิญญาณนิยม และ
นำลักษณะของมนุษย์ไปได้ให้แก่เทพเจ้าด้วยกัน อย่างไรก็ตาม
ก็ตาม ศาสนาประเภทนี้ รวมทั้งของกรีกและโรมันด้วย จะ

กล่าวว่าเป็น พหุเทวนิยม คือ นับถือเทวดามากองค์ก็ได้ และจะกล่าวว่า วิญญาณนิยม ก็ไม่ผิด เพราะมิได้มีแต่ เทพเจ้าอย่างเดียว หากกล่าวพาดพิงถึงภูตผีปีศาจ และได้ วิญญาณให้แก่ธรรมชาติต่าง ๆ การที่มีผู้กล่าวว่าศาสนา ของชน ๒ พวกนี้ เป็นอย่างเดียวกันก็มี ไม่ใช่อย่างเดียวกัน แต่จัดเข้าในประเภทเดียวกัน กล่าวศาสนาคริสต์กับศาสนา ฮินดูตาม เป็นประเภท เทวนิยม ด้วยกันก็มี บางพวกก็กล่าว ตรง ๆ ว่า เป็นคนละศาสนาก็มี ทำให้พอเห็นทางต้นนิมิตฐาน ได้ว่า คงจะมีทั้งความพ้องกันและความต่างกันบางประการ แต่เนื่องจากไม่มีหลักฐานเอกสารจริงจัง ที่จะยืนยันความ ต่างกันว่ามีอย่างไรบ้าง ผู้เขียนจึงจะใช้วิธีบรรยายไว้พิศดาร พอควรแต่ทางเดียว คือ ในศาสนาของพวกทิวตันโบราณ เท่านั้น เมื่อถึงศาสนาของพวกสแกนดิเนเวียนโบราณ ก็จะ กล่าวอ้างอิงให้ศาสนาของพวกทิวตันโบราณบ้าง จะกล่าว เฉพาะข้อที่เด่นสำหรับพวกสแกนดิเนเวียนเองบ้าง แต่ข้อ ความที่จะบรรยายก็จะแบ่งให้เห็นไปในตัวระหว่างพวกเหนือ สุด กับพวกอยู่ใต้ลงมา

ชนเผ่าตัวดั้นมิได้อุบายเทพเจ้าเหมือนกันทั้งหมด มี
เทพเจ้าหลายองค์ที่พวกทางเหนือบูชา แต่พวกทางใต้ไม่รู้จัก
เลย แต่ก็มีเทพเจ้าอยู่หลายองค์ที่ได้รับความเคารพนับถือ
และบูชาตรงกันทั้งทางเหนือและทางใต้ นี่เองเป็นเหตุให้แยก
ยากว่า จะจัดเป็นศาสนาเดียวกัน หรือคนละศาสนา

ประมุขของเทพเจ้าที่นับว่าสำคัญ คือ โวตาน หรือ
โวตาน ในภาษาเยอรมัน, โอเดน ในภาษา แองโกล-
แซกซัน และ โอดิน ในภาษาทางสแกนดิเนเวียน คือ
ยุโรปภาคเหนือ

วันพุธ หรือ Wednesday เป็นคำที่มาจากนามของ
เทพเจ้าองค์หนึ่ง นอกจากนั้น ชื่อวันในภาษาอังกฤษ คือ วัน
อังคาร Tuesday, วันพฤหัสบดี Thursday และวันศุกร์
Friday เป็นคำที่ดัดแปลงจากนามของเทพเจ้าองค์สำคัญ ใน
ศาสนาของพวกตัวดั้นโบราณ และสแกนดิเนเวียนโบราณ
ทั้งสิ้น

หน้าที่ของเทพเจ้าผู้เป็นประมุข คือ ไวดาน, ไวเคน หรือ โอคิน นั้น มีอยู่ต่าง ๆ กันตามความเชื่อของคน ในเผ่าคิวดันที่แยกออกเป็นหลายสาย เช่นบางสายถือว่าเป็น เทพเจ้าแห่งลม, บ้างก็ว่าเป็นเทพเจ้าแห่งการสงคราม, แห่ง บทกวี, แห่งเกษตรกรรม, แห่งความเจริญงอกงาม และ แห่งความตาย

เทพเจ้าชื่อ ธอร์ (Thor) หรือ โดนาร์ (Donar) เป็นเทพเจ้าแห่งพายุ, แห่งฟ้าผ่า และฟ้าแลบ และเป็นเทพเจ้า แห่งการเกษตรด้วย เทพเจ้าองค์นี้ประจำวันพฤหัสบดี

เทพเจ้าชื่อ ทิว (Tiu) เป็นเทพเจ้าแห่งวันอังคาร นักการศาสนาไม่แน่ใจว่า จะเป็นเทพเจ้าสำคัญของการศาสนา คิวดันโบราณหรือไม่ แต่ในศาสนาของพวกเขาทดแทนคิเนเวียน โบราณ ไม่ค่อยสำคัญนัก ผู้ที่นับถือเทพเจ้าองค์นี้ ใช้วัน อังคารเป็นวันแต่งงาน และมีการชุมนุมใหญ่

เทพเจ้าชื่อ เฟรย์ (Freyr) พวกคิวดันนับถือว่าเป็นเทพเจ้าแห่งความเจริญงอกงาม, ความเจริญรุ่งเรือง, ความสงบ และความรัก เป็นคู่กับเทพเจ้าผู้หญิง ผู้มีนามว่า เฟรยา (Freyja) ซึ่งเป็นที่มาแห่งวันศุกร์ แต่เทพธิดาแห่งวันศุกร์นี้ บางทีก็เป็นภริยาของโอดิน

นอกจากนี้ยังมีเทพเจ้าอื่น ๆ อีกมาก พิธีกรรมของศาสนา มีการฆ่ามนุษย์บูชายัญ ซึ่งส่วนมากเป็นเชลยในสงคราม และเป็นศาสนาที่ปนกันระหว่างพหุเทวนิยม และพระ จนยากที่จะกล่าวว่า พิธีกรรมนั้น ๆ เป็นพิธีกรรมทางมายา หรือทางศาสนา การบินและเสียงร้องของนก ก็ถือเป็นเครื่องบอกโชคลางทั้งดีและร้ายได้ เสียงม้าร้องก็เป็นเครื่องบอกให้รู้อะไร ๆ ได้ พวกพระจะพยายามดังกล่าวย่างถาวร เพราะถือกันว่า ม้านั้นหัวใจของเทพเจ้า

(๓) ศาสนาของพวกโรมันโบราณ

อันที่จริงถ้าจะกล่าวว่าศาสนาที่ตายไปแล้วทั้งศาสนาของทวีปยุโรปนั้น เป็นศาสนาประเภทเดียวกันคือพหุเทวนิยม

(Polytheism) อันได้แก่ศาสนาที่นับถือเทพเจ้าหลายองค์ ก็ไม่มีผิด หรือถ้าใครจะกล่าวว่า เป็นศาสนาที่มีวิญญาณนิยม ผิดอยู่ ก็ไม่มีผิดเช่นเดียวกัน เพราะเกี่ยวข้องกับเรื่องผีต่าง และวิญญาณอยู่เป็นอันมาก

ศาสนาของพวกโรมันโบราณนั้น เนื่องมาจากความเชื่อแบบพหุ ๆ ของพวกตาติโนบ้านนอก ซึ่งเป็นเชื้อสายชาวนา และผู้เลี้ยงสัตว์ แห่งที่ราบภาคกลางของแหลมอิตาลี พวกตาติโน คือชนเชื้อชาติตาติโน และพูดภาษาตาติโน ได้แก่ชาวโรมันโบราณ. ภาษาที่นับเนื่องในภาษาตาติโน ก็คือ ฝรั่งเศส, อิตาลี, สเปน, โปรตุเกส และสเปน. พวกตาติโนเชื่อถือในผีต่างเทวดา คือเชื่อว่ามีวิญญาณหรือผีต่างนับจำนวนมากสิงอยู่ในป่าไม้, น้ำพุ, แม่น้ำ, บ่อน้ำ และในบ้านใกล้ ๆ เตาไฟ

ในบ้านมีผีต่างเทวดาดำคิอยู่ ๔ คือ ซานุส ซึ่งเป็นผีหรือเทพผู้รักษาเรือน มี ๒ หน้าประจำอยู่ที่ประตู หน้าหนึ่งหันออกนอกบ้าน หน้าหนึ่งหันเข้าในบ้าน, ตาร์เทพแห่งนา และการเก็บเกี่ยว, ฟันเทพผู้รักษาห้องเก็บของ และเวสตะ

เทพผู้รักษาเคาไฟ เวลาเด็กเกิด จะมีการถวายเครื่องสังเวย แก่เทพหรือบิคมันนุต์ และมีดัมมันนุต์

ในสมัยต่อมาเมื่อชาวโรมันติดต่อกับชนชาติอื่นมากขึ้น ก็ได้รับเอาเทพเจ้าของพวกกรีกมาผสมด้วย เป็นแต่ได้ตั้งชื่อ ให้ใหม่เป็นภาษาละติน

เช่น ยูนิคอร์ หรือพระพญาคันคัง ผู้เป็นใหญ่แห่ง เทพเจ้าทั้งหลาย เอามาจากเทพชื่อ ซิอัส ของกรีก, มาร์ส หรือพระอังคารเป็นเทพเจ้าแห่งการสงคราม ครองกับเทพชื่อ เอเรสของกรีก. วีนัส หรือพระศุกร์ เทพเจ้าแห่งความรัก ครองกับชื่อ อโฟรไดท์ ของกรีก ซึ่งเดิมทีเป็นเทพเจ้าแห่ง ฝน และเป็นภริยาของพระอังคาร เนปจูนหรือพระเกตุ เทพเจ้าแห่งสมุทร ครองกับเทพชื่อ โพเซดอน ของกรีก. จูโน เทพธิดาแห่งท้องฟ้าเป็นผู้คุ้มครองของสตรี, การเกิด และ การแต่งงานครองกับเทพชื่อ เฮรา ของกรีก. เมอคิวรี หรือ พระพุธ เป็นเทพมียกผู้ทำหน้าที่สื่อสารของเทพทั้งหลาย และ

เป็นผู้นำวิญญาณของผู้ตาย ค่อยมาเป็นเทพเจ้าแห่งการ
ค้าขายด้วย ตรงกับเทพของกรีกชื่อ เฮอเมส.

ค. แอด. เบอว์รี กล่าววิจารณ์ไว้ว่า เทพเจ้าของ
โรมัน ไม่ค่อยมีเรื่องเดียดจริตหรืออุปนิสัยทางกามเหมือน
เทพเจ้าของกรีก แต่ก็ไม่ถึงกับเคร่งครัดเหมือนกับเทพเจ้า
ของพวกเขา

โดยนัยนี้ ท่านผู้อ่านจะเห็นว่า เทพเจ้าของโรมันนั้น
ค่อยเพิ่มมากขึ้น และมีฐานะสูงขึ้นจากฐานะดั้งเดิม ก็จาก
ความเชื่อในลัทธิวิญญาณนิยม เป็นพุทธานิยม

(๔) ศาสนาของพวกสแกนดิเนเวียนโบราณ

ได้กล่าวแล้วว่า ศาสนาของพวกสแกนดิเนเวียนโบราณ
นั้นใกล้เคียงกับพวกคิคันโบราณมาก ถ้าจะให้แยกความต่าง
กัน ก็เห็นจะความเพี้ยนกันเพียงเล็กน้อยในการออกเสียงเรียก
เทพในนิยาย เช่น โอดินของพวกสแกนดิเนเวียนนั้น พวก
ที่อยู่ใต้ลงไปเรียกว่า ไวคานบั้ง ไวคานบั้ง ไวเคนบั้ง

นอกนั้นความพิสดารในเรื่องรายละเอียดประจำตัวของเทพเจ้าก็อาจแตกต่างกันไปบ้าง

โดยเฉพาะเทพเจ้าที่ชื่อโฮคิน ซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานแห่งเทพทั้งห้าายนั้น ตามเทพนิยายของพวกดักแกนดินเวียน มีเคราดีเทายาว มีตาเพียงตาเดียว การที่มีตาเพียงข้างเดียวเพราะได้เอาตาข้างหนึ่ง แลกกับวิชาความรู้และสติปัญญาจากเทพชื่อ มิมีร์ ผู้เป็นลุง ผู้คุมครองน้ำพุแห่งปัญญา ซึ่งอาจจะให้แก่มนุษย์คนไหนอย่างไรก็ได้

ผู้เคยดูภาพยนตร์ชุด “ขุนทัพไวคิง” ที่ฉายทางโทรทัศน์ของประเทศไทย คงได้สังเกตเห็นว่า ผู้สร้างภาพยนตร์เรื่องนั้น พยายามสืบสาวหาประวัติความเชื่อถือของพวกไวคิงมาประกอบอยู่มิใช่น้อย มีพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าโฮคินผู้เป็นท้าวพรของชาวดักแกนดินเวียน ซึ่งพวกไวคิงร่วมเชื่อดำยอยู่ด้วย

นอกจากโฮคินแล้ว ยังมีเทพเจ้าที่สำคัญอีก ๓๓ องค์ คือ ธอร์, บอดเคอร์, เฮอมนอค เป็นต้น อยู่ในดวงรรคว่า

ธิดาวิธ และโดยเฉพาะท้องพระโรงที่ประทับของโอรสนั้น
เรียกว่า วังยโธดา เป็นสถานที่ซึ่งบรรพบุรุษผู้ถูกฆ่าตายในสงคราม
จะถูกนำไปเผ่าและได้อยู่ ณ ที่นั้น

คำสอนของพวงงแณดินเวียนโบราณ มีหลักการ
ใหญ่อยู่ ๒ ประการ คือ มียักษ์ซึ่งเท่ากับเป็นฝ่ายชั่ว และ
มีเทพเจ้าซึ่งเท่ากับเป็นฝ่ายดี คอยต่อสู้ปราบปรามกันอยู่
เสมอ

พวงยักษ์ เช่น โดก เป็นคัม เป็นตัวแทนของฝ่ายชั่ว
แม้เมื่อพวงงแณดินเวียนเด็กนับถือคำสอนดั้งเดิมแล้ว ก็ยัง
มีความเชื่อในยักษ์ที่ชัโอดอกันอยู่ เป็นแค่เปลี่ยนสภาพเป็น
ชาคาน หรือ มีคำความความเชื่อของพวงกวิธ

โดยปกติโอรสได้รับการบูชาด้วยการฆ่าพวกเรดยัค
เป็นเครื่องสังเวย พระองค์คอยตรวจตราดูโลก มีนกคุเหว่า
๒ ตัว ชื่อ ชูกิน ซึ่งแปลว่าความคิดชั่วหนึ่ง ชื่อมุนิน ซึ่ง
แปลว่าความจำชั่วหนึ่ง มาเกาะที่พระยโธดา (บ่า) ในเวลา
กลางคืน แล้วรายงานเหตุการณ์ที่ได้บันทึกตรวจดูโลกมาตลอด
กลางคืน

๒. ศาสนาที่ตายไปแล้วในทวีปอเมริกา

ได้กล่าวไว้แล้วว่าศาสนาที่ตายไปแล้วในทวีปอเมริกานั้น มีอยู่ ๒ คือ ศาสนาของพวกเปรูโบราณ กับศาสนาของพวกเม็กซิกันโบราณ ถ้าจะกล่าวให้รัดกุมถึงชื่อของชนที่นับถือศาสนานี้ ก็อาจกล่าวให้รัดกุมได้ว่า ศาสนาของพวกเปรูโบราณนั้น ได้แก่ศาสนาของชนเผ่าอินคา (Incans) ส่วนศาสนาของพวกเม็กซิกันโบราณได้แก่ศาสนาของชนเผ่าอัซเทค (Aztecs) มีข้อความที่จะกล่าวพอให้เห็นย่อๆ ดังต่อไปนี้:—

(๑) ศาสนาของพวกเปรูโบราณ

เพื่อความเข้าใจชัด ท่านผู้อ่านควรลองเปิดแผนที่โลกดู เพื่อตรวจสอบดูว่า ประเทศเม็กซิโก และประเทศเปรูนี้นั้น ตั้งอยู่ส่วนไหนของทวีปอเมริกา ซึ่งท่านจะเห็นว่าประเทศเม็กซิโก ตั้งอยู่ในอเมริกาเหนือ แต่ก็อยู่ใต้ของประเทศสหรัฐอเมริกา ถัดจากประเทศเม็กซิโกมา ก็ถึงอเมริกากลาง ส่วนประเทศเปรูตั้งอยู่ในอเมริกาใต้ แต่ทั้ง

เปรูและเม็กซิโก ต่างก็เป็นประเทศที่มีค่านะวันออกอยู่ติด
ฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกด้วยกัน มีพิเศษอย่างหนึ่งก็คือ
เม็กซิโก มีค่านะวันออกที่ตรงกันข้ามกับมหาสมุทรแปซิฟิก
ติดกับท้องทะเลแห่งอ่าวเม็กซิโก ซึ่งเป็นพินาศติดต่อกับ
มหาสมุทรแอตแลนติก

คำสอนของพวกเปรูโบราณหรือนัยหนึ่งชนเผ่าอินคา
นั้นคือคำสอนที่นับถือพระอาทิตย์ และคำว่า อินคา นั้น เป็น
ชื่อสกุลของชนที่มีอำนาจในการปกครอง เป็นพวกที่ดำรง
ตำแหน่งสำคัญทางศาสนา (เช่นเป็นหัวหน้าพระ), ทาง
รัฐบาล, ทางกองทัพ และทางสังคม ชื่อสำคัญที่สุดคือถือว่า
บุคคลผู้เกิดในสกุลอินคา เป็นผู้สืบสายมาจากพระอาทิตย์

กล่าวตามนิยายของคำสอนนี้ พระอาทิตย์ซึ่งเป็น
พระบิดาใหญ่ ได้ทรงส่งโอไรตซ์โซ มังโก คาบัก กับซิดา
นามะ โอเฮโดโต ฮัวโก ลงมาสู่โลกเพื่อให้สอนสั่งปะแห่ง
อารยธรรมแก่ประชาชนของพระองค์ โดยได้ทรงมอบถ้ำ

สลักทองอันใหญ่ให้ ตั้งให้ท่องเที่ยวไปจนกว่าลัทธิสลักทองนั้นจะจมลงไปในพื้นที่ดินเอง ณ จุดนั้น จึงตั้งศูนย์กลางแห่งประชาชาติขึ้น ลัทธิสลักทองนั้นได้จมหายไป ณ หุบเขาคัดโก (ซึ่งแปลว่า สะดือหรือใจกลาง) ใกล้ทะเลสาบชือตติกาการ ในภาคกลางของเปรู ณ ที่นั้นมีโบสถ์พระอาทิตย์ ซึ่งเป็นตึกสูงงาม ประดับด้วยสิ่งมีค่าและวิจิตรบรรจงที่สุดในอเมริกา สามารถแข่งขันหรือเปรียบเทียบกับสิ่งยิ่งใหญ่ใดๆ ในโลกสมัยโบราณและสมัยกลางได้เป็นอย่างดี

โอรสและธิดาของพระอาทิตย์ได้สมรสกัน มีผู้สืบสกุลซึ่งได้นามว่า อินคาเป็นผู้ปกครองดินแดนนั้น โดยสิทธิทางเทพเจ้า เพราะมีกำเนิดเดิมมาจากเทพเจ้า และเพื่อที่จะธำรงรักษาสายแห่งเทพเจ้า ชายชาวอินคาทุกคน ถ้าสามารถจะทำได้ ก็จะต้องแต่งงานกับพี่สาวหรือน้องสาวคนโต เพื่อให้ผู้สืบสกุลได้สืบต่อครอบครัวของบิดตงก์ต่อไป

พระราชันท์ที่ถูกตั้งตามกฎหมายนั้นเรียกกันว่า โกยา โอรสทุกพระองค์ของพระนาง มีสิทธิพิเศษได้ดำรงตำแหน่ง

สำคัญต่าง ๆ จากผลแห่งการวัดกระโหลกศีรษะ ของ
ชาวศพนเผ่าอินคา แสดงว่า การแต่งงานกันเองในสกุลนี้
ทำให้เกิดชายที่มีความสามารถทางจิตใจสูงมาก แม้ว่าจะมี
พระราชันท์ถูกต้องตามกฎหมายเพียงพระองค์เดียว แต่การ
มีชายมากก็อนุญาตไว้อย่างไม่จำกัดจำนวน ฉะนั้นโอรส
ธิดาของกษัตริย์อินคา จึงมีจำนวนถึง ๓๐๐ ก็เคยมี ส่วน
องค์กษัตริย์อินคาเองดำรงตำแหน่งเป็นประมุขของพระ เป็น
ประมุขผู้พิพากษา และเป็นจอมทัพ

คนเผ่าอินคาคือชนชั้นปกครองนั้น เทียบด้วยผู้เกิดใน
สกุลกษัตริย์ ผู้ครองบัลลังก์ หรือนายหนึ่งพระมหากษัตริย์
เมื่อสวรรคตจะมีพิธีฝังศพ โดยนำอวัยวะภายในออก แล้ว
อาบน้ำยาไม่ให้เน่า ฝังในถ้ำนี้ ณ เบื้องขวาของทางเดิน
ด้านข้างภายในโบสถ์ ณ หลุมฝังศพนั้น คนใช้และนางสนม
เป็นอันมากจะถูกบูชายัญ เพื่อให้ตามไปรับใช้และเป็นนาง
สนม พิธีจัดแบบอินเดียนก็ใช้วิธีเดียวกัน คือ ชายที่ครอง
กษัตริย์อินคา ยกเว้นแต่พระราชันท์ ที่เรียกกันว่า โกลา จะ

ต้องถูกฝังทั้งเป็น ส่วนโกยา หรือพระราชนิ เมื่อดวงรศค
ก็มีการไถ่น้ำยา และฝังในท่านั่งเช่นเดียวกัน โดยให้หัน
พระพักตร์เข้าหาภษัตริย์อินคา เป็นแต่ฝัง ณ เบื้องซ้ายของ
ทางเดินด้านข้างภายในโบสถ์, โดยนัยนี้ประชาชนเผ่าอินคา
ได้รักษาพระศพภษัตริย์ของคน ซึ่งสืบต่อตามลำดับกันมา
เพื่อให้คนรุ่นหลังได้รู้เห็นเป็นหลักฐาน

มีเทพเจ้าชั้นนำอีก ๒ คือ ประจักษ์ เทพแห่ง
ความร้อน และวิระโกระ เทพแห่งความชื้น ทั้ง ๒ องค์
เป็นเทพผู้สร้างสัตว์ บางคนสันนิษฐานว่า เทพทั้ง ๒ นี้
หมายถึงการเกี่ยวพันหรือผสมกันระหว่างชน ๒ เผ่า แต่
บางคนก็เห็นว่าเป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงเพศหญิงและเพศ
ชาย เทพเจ้าประจำฟ้าผ่า พัวร้อง ก็ได้รับการบูชา ในฐานะ
เป็นมุขมนตรีของพระอาทิตย์ ด้ายรุ่งได้รับการบูชาในฐานะ
เป็นสัญลักษณ์ของพระอาทิตย์, พระจันทร์, ดวงดาว และ
ดาวพระศุกร์ ก็ได้รับการบูชา ในฐานะเป็นเทพเจ้าค้างหาก
ออกไป มีการบูชาไฟ คือ จุดไฟไว้ที่แท่นบูชาเป็นประจำ

และจะทำพิธีเปลี่ยนไฟใหม่เมื่อครบปี โดยใช้กระดูกโครง
รวมแดงแดงให้เกิดไฟ

มีพิธีพิธีหลายอย่างในศาสนาอินคาที่คล้ายของคริสต์
เช่น พิธีล้างบาปให้แก่เด็ก พิธีดำรงภาพบาป พิธีบูชาบุญ
เด็กโดยเพียงกรัดเขาเดือคออก เทียบด้วยพิธีฉุนัดในศาสนา
ยิว และศาสนาอิสลาม แม้ในศาสนาคริสต์ พระเยซูเอง
ก็ได้รับพิธีเมื่อเกิดได้ ๘ วัน มีเรื่องรอยของการไร้ลูกบูช
าบุญ เพื่อถ่ายบาปของพ่อในศาสนาอินคาว่า ตรงกันกับ
เรื่องของอับราฮัม และ ไอแซก ในคัมภีร์ โอดส์ เทงคเมนค์
ของศาสนายิว และศาสนาคริสต์

นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมที่คล้ายกับของคริสต์มากอีก
อย่างหนึ่ง ก็คือ การกินขนมปังศักดิ์สิทธิ์ อันประพรมด้วย
เลือดแกะที่ถูกฆ่าบูชายัญของพวกอินคา ซึ่งมีคำสวดในพิธี
กรรมว่า ผู้ใดกินซากุ คือขนมปังศักดิ์สิทธิ์นี้ในบาป มีใจ
ไม่แน่นอน พระบิดา คือพระอาทิตย์ก็จะลงโทษให้ประสบ

ความลำบากยากแค้น แต่ผู้ใดกินขนมปังอย่างมีใจเดียว(ในพระบิดา) พระอาทิตย์และเทพเจ้าแห่งสายฟ้าก็จะแสดงความพอพระทัย จะประทานลูกเต้าและความสุขดำรงาญตลอดปีทั้งหลาย รวมทั้งดังที่ของการด้วย ที่ว่า พิธีนี้คล้ายพิธีในศาสนาคริสต์นั้น คือในศาสนาคริสต์ มีพิธีกินขนมปังกับเหล้าองุ่น ด้วยถือว่า ขนมปังเป็นร่างกาย เหล้าองุ่นเป็นเลือดของพระเยซู ภาษาอังกฤษใช้คำว่า The Holy Communion ซึ่งคริสตศาสนาภายในโรมันคาทอลิกใช้คำไทยว่า ศักดิ์มหาสนิท นอกจากนี้ยังมีคำใกล้เคียงกันอีก ๒ คำ คือ The Holy Eucharist และ The Lord's Supper ซึ่งทั้งฝ่ายโปรเตสแตนต์ และฝ่ายโรมันคาทอลิก ต่างก็มีพิธีนี้ด้วยกัน

ขนมปังอินคานันเป็นขนมปังชนิดพิเศษ แต่เท่าที่ชาวผิวขาวได้รุกรานเข้าไปยึดครอง ก็ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเป็นขนมปังที่มีอารยธรรมสูงสุดในบรรดาขนมปังโบราณในโลกซีกตะวันตก มีหลักฐานทางโบราณคดีแสดงถึงความ

เจริญก้าวหน้ายิ่งกว่าประชาชนยุคเดียวกันในยุโรป อาฟริกา และตะวันออกไกลด้วยซ้ำ

มีข้อน่าสังเกตสำหรับคำสอนนี้ ก็คือ นักการศาสนาบางคนเห็นว่า พระเจ้าที่สูงที่สุดในคำสอนนี้ หาใช่พระอาทิตย์ ไม่ แต่ได้แก่ วิระโกระ หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า ปะกะระมัก เป็นเทพเจ้าองค์เดียวกัน มีไข่ ๒ องค์ ดังที่กล่าวมาในตอนต้น ก็เราถือว่า เป็นต้นเค้าอย่างหนึ่งของลัทธิคำสอนประเภท “เอกเทวนิยม” คือที่เชื่อว่ามีเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ แต่เพียงผู้เดียว ทั้งนี้ เพราะพระอาทิตย์ พระจันทร์และอื่นๆ ก็คงอยู่ในกรอบ หรือระเบียบ เช่นกดวงวันกดวงคืน เราจึงยกให้ วิระโกระ หรือ ปะกะระมัก เป็นใหญ่ที่สุดเหนือถึงทั้งปวง

แต่นักการศาสนาบางคน ก็ถือเพียงว่า เป็นความเห็นของพวกอินคาจำนวนน้อยที่เชื่อไปเช่นนั้น ถ้าจะเทียบก็เท่ากับพวกนักคิดอิสระ ที่มีความเห็นแตกต่างจากคนส่วนรวมเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อรวมความแล้ว ศาสนานี้ ก็หนีประเภท “พหุเทวนิยม” คือนับถือเทพเจ้าหลายองค์ไปไม่พ้น.

(๒) ศาสนาของพวกเมกซิกันโบราณ

ศาสนาของพวกเมกซิกันโบราณ ก็คือ ศาสนาของชนเผ่าอัสเทค ซึ่งอยู่ในประเทศเม็กซิโกสมัยโบราณ ศาสนานี้จัดเข้าในพหุเทวนิยม คือนับถือเทพเจ้าหลายองค์ มีพระเป็นผู้ทำพิธีทางศาสนา และลำดับชั้นของพระก็มีมากมาย จัดเป็นระเบียบอย่างดี ในสมัยที่พวกผิวขาว คือพวกสเปนเข้าไปสู่ดินแดนแถบนั้น พวกพระเป็นผู้ควบคุมศาสนา และชนเผ่าอัสเทคเป็นส่วนใหญ่

น่าสังเกตว่า ศาสนาของพวกเบรูโบราณก็ดี เมกซิกันโบราณก็ดี คงจะได้ตายไปตามธรรมชาติ คือร่วงโรยหมดผู้นับถือไปเอง หากตายไปเพราะถูกชนเผ่าอื่นที่เข้ายึดครอง ยึดเยียดศาสนาอื่นให้ จนศาสนานี้ ๆ ไม่สามารถ

คำรองอยู่ได้ ผดที่ปรากฏก็คือ คินแคนแถบใต้ของสหรัฐ
ลงมาคือ เมกซิโก ซึ่งแม้จะนับเป็นอเมริกาเหนือ ถัดมา
ถึงอเมริกากลาง แล้วถึงอเมริกาใต้ ต่างก็พูดภาษาสเปน
เป็นส่วนใหญ่ นี่เป็นผลแห่งการที่สเปนเข้ายึดครองใน
ศตวรรษที่ ๑๖ แห่งทวีปอเมริกา

ประเทศที่เรียกว่า กลุ่มลาตินอเมริกันนั้น คือประเทศ
ที่เคยถูกสเปน, ฝรั่งเศส และโปรตุเกสยึดครอง และใช้
ภาษาเหล่านั้น แต่ส่วนใหญ่ใช้ภาษาสเปน, อย่างไรก็ตาม
ภาษาเหล่านั้น นับเนื่องในภาษาลาตินทั้งสิ้น คำว่าลาติน
อเมริกาคงบังวัดถึงประเทศที่อยู่ในทวีปอเมริกา ที่ใช้ภาษา
ลาติน.

การสำรวจทางโบราณคดี ทำให้ได้พบมีรามิดที่ใหญ่
ที่สุดในโลกทุกแห่ง ห่างจากนครหลวงของเมกซิโก เป็น
มีรามิด แห่งพระอาทิตย์ มีเนื้อที่ประมาณ ๒๐๐ ตาราง
กิโลเมตร สูง ๒๑๖ ฟุต

มีผู้สันนิษฐานกันว่า เบื้องแรกคำสอนนั้นนับถือพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่เพียงองค์เดียว ต่อมาจึงมีเทพเจ้าหลายองค์ ครั้นมาถึงศตวรรษที่ ๑๖ ปรากฏว่ามีเทพเจ้าขึ้นดําคัญถึง ๓๓ องค์ เทพเจ้าชั้นผู้น้อยลงมาประมาณ ๒๐๐ องค์

เทพนิยายของชนเผ่านี้เล่าไว้ว่า มียุคดําคัญอยู่ ๔ ยุค ในอดีต เมื่อต้นยุคแต่ละยุคมนุษย์ก็ได้ถูกทำลายหมดสิ้น ในยุคต่อมาจึงเกิดชนใหม่ในฐานะที่สูงกว่า โบสถ์มีมากเหลือเกิน ในเมือง ๆ หนึ่งซึ่งมีประชาชนล้านแสนคน ปรากฏว่ามีโบสถ์ถึง ๖๐๐ แห่ง ชนเหล่านี้สร้างที่อยู่สำหรับพระ เพื่อพระจะได้รับใช้เทพเจ้า

ในคำสอนนี้ มีพระทั้งฝ่ายชาย และฝ่ายหญิง การศึกษาของประชาชนอยู่ในมือของพระ เด็กหญิงก็ได้รับการสั่งสอนจากพระผู้หญิง ในเรื่องศีลปะการบ้านเรือน เด็กชายก็ได้รับการสั่งสอนจากพระผู้ชาย ในเรื่องดาราศาสตร์, การปกครอง, ประเพณีโบราณ, การเขียนรูปแทนตัวหนังสือ.